

3. Bilous, P. V. (2009), *Istoriia ukrainskoi literatury XI – XVIII cetruries: tutorial* [History of Ukrainian literature of the XI-XVIIIth centuries: the Textbook], Kyiv, Ukraine.
4. Hrushevskiy, M. S. (2014), *Tvory: volum 50, vol. 23: seriia „Monohrafichni istorychni pratsi”* [Works: in 50 volumes / [editorial board: G. Papakin, I. Gyrych etc.; head editor G. Papakin]. – Vol. 23: a series of "Historical monographic works" / compiler M. Kapral, A. Felonyuk], Svit, Lviv, Ukraine.
5. Neroba, V. (2012) “Stefan Zyzanii – ideoloh pravoslavnoho protestantyzmu”, available at <http://www.asd.in.ua/archives/1188317517>
6. Nichyk, V. M., Lytvynov, V. D., Stratii, Ia. M. (1990), *Humanistychni i reformatsiini idei na Ukraini (XVI – poch. XVII st.)* [Humanistic and Reformation ideas in Ukraine (XVIth – beg. XVIIth centuries)], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
7. Nichyk, V. M. (1985), “Filosofski poperednyky Skovorody”, *Philosophical Thought*, no. 2, pp. 69–80.
8. Palasiuk, H. (1998), “Pryrodna relihiia ta tserkva u systemi pohliadiiv H.Skovorody”, *Pilgrim*, no. 1, pp. 44–47.
9. *Filosofska dumka v Ukraini: Bibliohrafichniy slovnyk* [Philosophical thought in Ukraine: Bibliographical Dictionary] (2002), Pulsary, Kyiv, Ukraine.
10. Khudoiar, L. (2011), “Poniattia pravovoi rivnosti v ukrainskii polityko-pravovii dumtsi XVI – XVIII stolit’”, *Journal of Kiev Law University*, no. 11, pp. 85–89.
11. Shevchuk, V. (2004), *Muza Roksolanska: Ukrainska literatura XVI – XVIII cetruries: U 2 kn. Kn. 1: Renesans. Ranie Baroko* [The Roxelany Muse: the Ukrainian Literature of 16th to 18th Centuries in 2 Volumes: Vol. 1. Renaissance. Early Baroque], Lybid, Kyiv, Ukraine.
12. Shevchuk, V. (2005), *Muza Roksolanska: Ukrainska literatura XVI – XVIII cetruries: U 2 kn. Kn. 2: Rozvynene baroko. Piznie baroko* [The Roxelany Muse: the Ukrainian Literature of 16th to 18th Centuries in 2 Volumes: Vol. 2. Developed Baroque. Late Baroque], Lybid, Kyiv, Ukraine.

УДК 930:[316+33](477)"15/17"

ЗАПОРОЗЬКЕ КОЗАЦТВО У ТВОРЧОСТІ ПОЛЬСЬКОГО ІСТОРИКА Л. ПОДГОРОДЕЦЬКОГО

Бараннік А.М., аспірант

*Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна*

a.m.barannik@gmail.com

У статті здійснений аналіз історичних праць польського дослідника Л. Подгородецького (1934-2000) на предмет його поглядів на процес виникнення, розвитку та значення запорозького козацтва. Розкрито основні гіпотези історика стосовно процесу становлення військово-політичного та економічного суверенітету Запорозжя у XVI–XVIII ст. та його роль у процесі становлення Української Козацької Держави Б. Хмельницького, яку Л. Подгородецький вважав першою українською державою.

Ключові слова: Запорозжя, Січ, запорозжці, козацтво, історіографія.

ЗАПОРОЖСКОЕ КАЗАЧЕСТВО В ТВОРЧЕСТВЕ ПОЛЬСКОГО ИСТОРИКА Л. ПОДГОРОДЕЦЬКОГО

Баранник А.Н., аспирант

*Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова
ул. Пирогова, 9, Киев, Украина*

В статье осуществлен анализ исторических трудов польского исследователя Л. Подгородецкого (1934–2000) на предмет его взглядов на процесс возникновения, развития и значения запорожского казачества. Раскрыты основные гипотезы историка относительно процесса становления военно-политического и экономического суверенитета Запорозжя в XVI–XVIII вв., его роль в процессе становления Украинского Козацкого Государства Б. Хмельницкого, которое Л. Подгородецкий считал первым украинским государством.

Ключевые слова: Запорозжье, Сечь, казачество, историография.

ZAPORIZHZHYA COSSACKS IN THE WORKS OF POLISH HISTORIAN L. PODHORODETSKY

Barannik A.M., graduate student

*National Pedagogical Dragomanov University
Pyrogova 9 St., Kyiv, Ukraine*

In the article the analysis of historical works of Polish researcher L. Podgorodetsky (1934–2000) in terms of his views on the process of Zaporizhzhya Cossacks and characteristics of the examined factors the author of this process. The author deals with the concept of Zaporizhzhya Cossacks in the XV–XVIII centuries, its participation in the socio-political events in Eastern Europe. Showing the significance of Zaporizhzhya Cossacks according to L. Podgorodetsky in the history of Ukraine and the Rzeczpospolita. The basic hypothesis regarding the process of becoming a historian of military-political and economic sovereignty in Zaporozhye XVI–XVIII c. and its role in the formation of Ukrainian Cossack State Khmelnytskoho by L. Podgorodetsky considered the first Ukrainian state. Isolating the factors analyzed L. Podgorodetsky of the Ukrainian Cossacks role in this process barons, nobility, peasantry and other sections of the population. Also important in this process of natural factors Dnieper Ukraine and Zaporizhia. Deals historian looks at the genesis of Cossacks. Polish researcher emphasized that the Rzeczpospolita Zaporozhye Cossacks was very cheap military force, it participated in almost all wars that led Polish Kingdom, though often without making them any benefits for themselves. The Polish government on the contrary, tried to register a limited practice constantly monitor the strength of the Cossacks, the predetermined permanent conflict. In his studies of Ukrainian, L. Podgorodetsky paid much attention to highlighting the role of Zaporizhzhya Cossacks to fight the Tartars and Turks, bringing this interesting documents, excerpts from ancient chronicles, historical works and contemporary diplomatic correspondence. L. Podgorodetsky appreciates the role of the Cossacks in the development of Nyz and because of their contribution to the creation of “the first Ukrainian state” at the time of Hetman Bohdan Khmelnytsky. Among the reasons for the liquidation camp, L. Podgorodetsky distinguishes a political (Zaporizhzhya conflict democratic model of the state and Russian absolutism) and economic aspects.

Keywords: Zaporozhye, Sich, cossack origin, historiography.

Серед польських українців Л. Подгородецький (1934–2000 рр.) [1] посідає особливе місце, позаяк писав свої праці для широкого загалу читачів, а отже, суттєво вплинув на становлення тамтешньої суспільної думки про Україну та її минуле. Його спеціалізацією була історія Польщі та України ранньомодерного періоду. Він один із небагатьох польських істориків, які займалися українознавчими студіями в ПНР, та взагалі єдиний, хто написав монографію про запорозьке козацтво [4, с. 304]. Його погляди на історію України перерегукувалися з візією іншого тогочасного польського українця В. Серчика, і характеризувались відходом від поглядів традиційної польської історіографії. Л. Подгородецький розглядає історичний процес на українських землях як поступальний розвиток місцевої людності, і з середньовічних часів уже називає українцями, вважаючи їх рівноправним народом поряд із поляками та росіянами. Цікаво, що Л. Подгородецький вважав шкідливим для Польського королівства приєднання українських земель у 1569 р., оскільки це призвело до «некорисних для краю змін внутрішніх (сприяло децентралізації) та негативно вплинуло на закордонну політику» [5, с. 213–214]. А вже відтепер, фактично всі сили держава кидала на залагодження питань східних «кресів», серед яких одним із найбільш нагальних, було козацьке. Іншою фундаментальною ідеєю, якої дотримувався історик, було визнання Війська Запорозького з 1649 р., як «першої в історії самостійної української держави» [5, с. 270].

Л. Подгородецький вважає, що на формування українського козацтва сильно вплинув природній фактор Наддніпрянської і Подніпрянської України. Тут умови навколишнього середовища інтенсивно сприяли розвитку землеробства, а в степовій частині – тваринництва [4, с. 7–8]. А у випадку власне Запорожжя, природні багатства краю були настільки високими, що їх розробка промисловиками навіть призвела до девальвації ціни на хутра деяких тварин, наприклад бобрів до 5-ти грошей за одну «сороку». Автор наголошує, що порівняно з польським селянством, українське в часи формування козацького стану було значно багатшим, тому, коли на цей терен поширилося магнатсько-

шляхетське землеволодіння, українські селяни відчули різку зміну [4, с. 8]. Дослідник виокремлює такі чинники формування запорозького козацтва:

1. Поширення на територію України магнатсько-шляхетського землеволодіння (наслідок реалізації Люблінської унії) призвело до поширення на відносно вільне українське селянство системи кріпосних відносин. При цьому панщина до кінця XVI ст. була 3–5-ти денна.

2. Одночасно з поширенням кріпацтва зростав релігійний та національний тиск, що призвело до втрати національної еліти – української аристократії, яка швидко спольщилася та окатоличилася. Тим самим зникла та єдина верства українського суспільства, яка на той період мала найбільше можливостей легально боронити українські національні та культурні інтереси. Окрім того, як зазначає автор, полонізація аристократії мала наслідком те, що *«відстань, яка ділила люд від магнатів, поглиблювалася»* [5, с. 218].

3. Перехід Кримського Ханства у васальну залежність від Туреччини призвів до розриву попереднього литовсько-татарського антимосковського союзу й грабіжницьких виправ татар на українські землі: *«На Україні запанував стан війни, який унеможлиблював загосподарювання південної частини краю»* [4, с. 13].

При цьому слабке литовське й польське військо не могло забезпечити надійної охорони, тому не дивно, що на традиційних татарських битих шляхах рідко яке поселення могло простояти більше 10 років [4, с. 14].

4. Розчарування мешканців краю в офіційній владі та усвідомлення необхідності розраховувати майже виключно на свої сили під час захисту від татарських нападів. Адже, починаючи з 1474 р. [2, с. 20], татарські орди майже безперестанно вчиняли напади на українські воєводства ВКЛ і Корони Польської: *«Чи ж можемо дивуватись, що люд...України не тішив своїх панів симпатіями? Що почав мріяти про силу, яка б його захищала від татарів і панів польських? В такій то ситуації творилося козацтво»*, – пише автор [4, с. 14].

Отже, через слабкість кресової влади Речі Посполитої, українці в обороні перед наїздами орд часто могли покласти тільки на козацтво [5, с. 227].

Автор наголошує: питання про виникнення українського козацтва потребує ґрунтовного вивчення, й наводить приклади, які показують, що в XIII – середині XV ст. слово «козак» *«не тішилось у поспільстві доброю славою»* [4, с. 15]. І характеризує три найпоширеніші теорії виникнення цієї формації – українську, польську й радянську [4, с. 21].

Дослідник зазначає, що на час початку формування українського козацтва в Україні південна межа осілости заледве трішки відходила нижче від лінії Кам'янець-Подільського – Брацлава – Канева – Черкас – Чернігова – Путивля [4, с. 15]. А все, що було на південь від цієї лінії, становило Дике Поле – майже безлюдну й дуже небезпечну територію, яка вабила *«багато готових на все сміливців»* [4, с. 16]. У соціальному складі перших українських козаків Л. Подгородецький на перше місце ставить українських селян-втікачів, які там *«шукали сховку перед зростаючим утиском панів... Хто на Україні був енергійним, хто не хотів відробляти паничини, хто хотів жити вільно, той втікав в степи. Ніхто тут його не шукав, ніхто його не карав. З'явилися також мешканці українських містечок і дрібна убога шляхта»* [4, с. 16]. До них також автор додавав різного роду авантюристів та тих, хто мав проблеми з правом, яких *«ніколи не бракувало в Речі Посполитій»* та сусідніх країнах, загалом нараховуючи представників 22-х народів [4, с. 48].

Першою хвилею запорозького козацтва дослідник називає промислове «осадництво» (уходництво), яке тривало в не зимові періоди року. А з часом *«більшість осадників лишалася в степах...»* [4, с. 18]. Необхідність організації захисту від татарської загрози

зумовила об'єднання уходників у ватаги на чолі з отаманами, а пізніше – у масштабнішу централізовану систему козацького самоврядування Запорозжя [4, с. 18]. Шляхетський компонент важливий на перших етапах існування запорозького козацтва, з часом його відсоток спадає до мінімуму і козацтво стає *«hultajstvom cholopskim»*. Але оскільки земель у степах не бракувало, козаки їх займали і ставали свого роду шляхтою [5, с. 226–227]. Історик вважає, що милітаризований характер господарської активності запорожців вже у XVI ст. вивищив козаків із загального шерегу поспільства й зробив їх де-факто рівними шляхті. Проте межа між українським поспільством і козацтвом була *«дуже плинна»* [5, с. 227].

В українознавчих студіях Л. Подгородецький багато уваги приділив висвітленню ролі запорозького козацтва в боротьбі з татарами й турками, залучаючи до цього цікаві документи: уривки з давніх хронік, історичних праць і тогочасного дипломатичного листування [4, с. 22-29].

Першою Січчю Запорозькою дослідник вважає Хортинську фортецю «магната» Д. Вишневецького [5, с. 228-229], який *«заради пригод покинув спокійне життя і маєток»* [4, с. 31].

Л. Подгородецький наділяє князя рисами фактично самостійного володаря, який інтенсивно веде дипломатичні перемовини з Москвою та Варшавою, намагаючись схилити їх до спільних військових дій проти татар [4, с. 32]. Ці його заходи посприяли тому, що вже в II пол. XVI ст. Січ стає самостійною політичною та військовою силою, яка навіть вдається до зовнішньої експансії – окрім нападів на турків і татар, козацькі ватажки, такі, як брати Підкови, організують походи в Молдову з метою посісти тамтешній трон [4, с. 38–39]. Іншими ознаками набуття запорозькими козаками значного політичного суверенітету, на думку автора, була акція австрійського посла Еріха Лясоти, який вів перемовини з січовиками в обхід офіційної Варшави [5, с. 237], та укладення запорожцями договору 1625 р. з кримським ханом Шагін Гіреєм, усупереч рішенням уряду Речі Посполитої [2, с. 149]. Цього разу Польське королівство усвідомило загрозу своїм інтересам і вдалося до військових дій проти запорожців з метою ліквідувати їх фактично самостійну зовнішню політику. Похід польських військ проти запорожців закінчився підписанням Куруківської угоди, якою Запоріжжя формально визнавало владу Речі Посполитої [2, с. 150].

Дослідник вирізняє кілька прошарків козаків – запорожці, городові, надвірні, хоруговні (відділи, які служили в регулярному війську) та реєстрові [4, с. 47]; детально описує повсякденне життя запорожців, наголошуючи на його простоті й практичності [4, с. 48–57]. Історик пояснює заборону жінок на Січі *«безустанним станом війни»*. Січ була єдиним великим населеним пунктом в Європі без жінок, до того ж її населення варіювалось від пори року (більше у теплі пори, менше в холодні). Культурний рівень не був низьким, як уважала традиційна історіографія, оскільки старшина та частина рядового козацтва вміли читати й писати, а одним із найпоширеніших занять була торгівля, яка вимагала таких знань [4, с. 58–59]. Л. Подгородецький описує й типовий психотип запорозького козака, як веселого, схильного до жартів і при цьому затятого й впертого. Що особливо яскраво проявлялося у творчості та вигадливих прізвиськах, які з часом ставали прізвиськами. Історик зазначає, що важкі й часом небезпечні обставини життя виробили в запорожців міцний позитивний світогляд та любов до розваг – танців, музики й співів [4, с. 60–61].

Польський дослідник наголошував, що для Речі Посполитої запорозьке козацтво було дуже дешевою військовою силою, воно брало участь майже у всіх війнах, які вело Польське королівство, часто не маючи з них для себе користі. Польський уряд навпаки, практикою обмеженого реєстру намагався постійно контролювати чисельність козацтва, чим зумовлював перманентний конфлікт [5, с. 231–232]. Історик наводить свою версію

поразки гетьмана Жолкевського в Цецорській битві 1620 р. На думку Л. Подгородецького, причиною Цецорської катастрофи стала відсутність допомоги від запорожців. Адже майже у всіх попередніх виправах коронного війська саме козаки надавали істотну допомогу. Тепер, через незадоволеність козацтва Роставицькою угодою 1619 р. та через антипольську агітацію єрусалимського патріарха Феофанеса, запорожці відмовилися підтримати молдавську акцію польського війська [5, с. 245–246].

Л. Подгородецький відзначав вирішальну роль запорожців у козацьких повстаннях к. XVI – 30-х рр. XVII ст. й у перших роках національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, зазначаючи, що саме запорожці були єдиною організаційною силою, яка була здатною підняти й повести за собою антипольське повстання [3, с. 104–105].

У монографії про запорозьких козаків Л. Подгородецький особливу увагу приділяє періоду Нової Січі. На його думку, самостійність Запорозької Січі у XVIII ст. зліквідував саме Петро I [4, с. 253]. Історик відзначає також небувалий доти господарський розвій на Запорозжжі періоду Нової Січі (зумовлений у тому числі й трансформацією суспільної свідомості січовиків у бік престижності господарських занять), зокрема наводить цікаві дані щодо провадженої запорожцями торгівлі: «...у 1773 р. 3-ри козаки продали татарам в Перекопі 86 шкір вівць, 350 пудів меду і 3 барилки горілки. Інший вислав на продаж 160 пудів меду» [4, с. 257]. Також слушними є його погляди на економічні причини ліквідації Січі, автор вважає, що головною з них було прагнення російського дворянства до заволодіння землями Запорозжжя [4, с. 280]. Л. Подгородецький цікаво оцінює кількість людності Запорозжжя в цей період: на його думку, кількість козаків у сер. XVIII ст. могла бути близько 25 тис. (з сіромою), а посполитих – 80 тис. [4, с. 267].

Щодо причин ліквідації Січі, то автор на перше місце ставить участь частини запорожців у повстанні О.Пугачова й економічні суперечності: «Участь запорожців у повстанні Пугачова визначила долю Січі. 23 квітня 1775 року в Петербурзі був ухвалений вирок на козацьку твердиню... Республіка Запорозька – осередок антифеодальної боротьби населення, єдиний в Росії терен, що мав залишки демократичних інституцій та політичної самостійності – не могла існувати в централізованій державі, керованій абсолютною монархією» [4, с. 280]. Дослідник вважає, що Запорозька Січ утратила своє військове значення для імперії після Кючук-Кайнарджийського миру 1774 р. «На багаті степи Запорозжжя віддавна ласо поглядали російські дворяни, які бачили тут придатні до колонізації терени, закладання фільварків і збагачення. Тепер знайшовся претекст» [4, с. 280].

Отже, у 1970-1980-ті рр. польський дослідник історії ранньомодерної України написав низку праць, у яких тією чи іншою мірою розкриває походження, сутність та значення запорозького козацтва. На думку Л. Подгородецького, запорозьке козацтво почало формуватися у XV ст. внаслідок дії таких чинників, як: татарська загроза, відсутність сильної влади ВКЛ й Р.П. у Наддніпрянській Україні, поширення магнатського землеволодіння та через природні багатства Запорозжжя. Дослідник високо оцінює роль запорожців в освоєнні Низу та через їх вклад у створення «першої української держави» в часи гетьмана Б. Хмельницького. Серед причин ліквідації Січі Л. Подгородецький виокремлює як політичний (конфлікт демократичної запорозької моделі державності й російського абсолютизму), так і економічний аспекти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Leszek Podhorodecki [Електронний ресурс] // Wikipedia. – Режим доступу : https://pl.wikipedia.org/wiki/Leszek_Podhorodecki
2. Podhorodecki L. Chanat Krymski i ego stosynki z polską w XV-XVIII w. / Leszek Podhorodecki. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1987. – 317 s.

3. Podhorodecki L. Dzieje Kijowa / Leszek Podhorodecki. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1982. – 329 s.
4. Podhorodecki L. Sicz Zaporoska. Wydanie II poprawione i uzupełnione / Leszek Podhorodecki. – Wrocław : Książka i Wiedza, 1970. – 304 s.
5. Podhorodecki L. Zarys Dziejów Ukrainy. Tom 1. / Leszek Podhorodecki. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1976. – 312 s.
6. Podhorodecki L. Zarys Dziejów Ukrainy. Tom 2. / Leszek Podhorodecki. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1976. – 358 s.

REFERENS

1. Leszek Podhorodecki, available at: https://pl.wikipedia.org/wiki/Leszek_Podhorodecki
2. Podgorodetski L. (1987). Crimea Khanate And Its Relations With Poland in XV-XVIII ct., Kniga i Znannia, Warshava, Polshcha.
3. Podgorodetski L. (1982). The History of Kyiv, Kniga i Znannia, Warshava, Polshcha.
4. Podgorodetski L. (1970). Zaporozhian Sich. II Edition, Revised and Augmented, Kniga i Znannia, Warshava, Polshcha.
5. Podgorodetski L. (1976). The Essay about Ukrainian History (Vol. 1). Varshava : Kniga i Znannia [Polshcha].
6. Podgorodetski L. (1976). The Essay about Ukrainian History (Vol. 2). Varshava : Kniga i Znannia [Polshcha].

УДК 821.161.2-311.8

РОМАН У ВІРШАХ В. БРОВЧЕНКА «ЯК МАМАЙ ДО КАНАДИ ЇЗДИВ»: ЕСТЕТИЧНІ ЗАСАДИ Й СТИЛЬОВІ ОЗНАКИ

Біляцька В.П., к. філол. наук, доцент

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

просп. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна

valentina.p@i.ua

У статті осмислюються естетичні засади роману у віршах Володимира Бровченка «Як Мамай до Канади їздив», побудованого на мотивах подорожі козака-характерника Мамає канадськими містами й провінціями. Усі конфлікти та колізії у творі мають ідеологічну або моральну розв'язку, оскільки зосереджені на протиставленні політичної, економічної, культурної та інших сфер життя «Країни Рад» і капіталістичного соціуму. Твір відповідає канонам соціалістичного реалізму.

Ключові слова: роман у віршах, модифікація, соурреалізм, мотив, Мамай, естетичні засади.

РОМАН В СТИХАХ В. БРОВЧЕНКО «КАК МАМАЙ В КАНАДУ ЕЗДИЛ»: ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ И СТИЛЕВЫЕ ПРИЗНАКИ

Биляцкая В.П.

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

просп. Гагарина, 72, Днепро, Украина

В статье анализируются эстетические принципы романа в стихах Владимира Бровченко «Как Мамай в Канаду ездил», созданного на мотивах путешествия казака-характерника Мамає по канадским городам и провинциям. Все конфликты и коллизии в произведении имеют идеологическую или моральную развязку, поскольку сосредоточены на противопоставлении политической, экономической, культурной и других сфер жизни «Страны Советов» и капиталистического социума. Произведение соответствует канонам социалистического реализма.

Ключевые слова: роман в стихах, модификация, соурреализм, мотив, Мамай, эстетические принципы.